

Noordhoff Uitgevers

250

Hans van der Rijst, Jeff Kok

Begrippen van het onderwijs

Eerste druk

250 Begrippen van het onderwijs

250

Begrippen van het onderwijs

Hans van der Rijst
Jeff Kok

Eerste druk

Noordhoff Uitgevers Groningen | Houten

Omslagontwerp: Studio Frank & Lisa, Groningen
Omslagbeeld: Getty images

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

0 1 2 3 4 5 / 15 14 13 12 11

© 2011 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-84963-4
ISBN 978-90-01-77562-9
NUR 841

Woord vooraf

Iedereen zal een antwoord hebben op de vraag: 'Welk onderwijs hebt u genoten en hoe was dat?'. Dat u de moeite neemt om dit Woord vooraf te lezen, betekent waarschijnlijk dat u een bovengemiddelde interesse hebt in de aspecten die bij het onderwijs een rol spelen. In *250 Begrippen van het onderwijs* willen we een breed gebied van onderwerpen bekijken: van marketing tot onderwijsbeleid, van onderwijsontwerp tot onderwijsuitvoering.

We lichten een groot aantal onderwijskundige begrippen toe. Per begrip wordt een omschrijving, een toelichting en de toepassing of een voorbeeld van het begrip gegeven.

Dit boek beoogt vooral een praktische gids te zijn, waarbij een aantal onderwerpen herkend worden en bekend zijn, maar u zult ook minder bekende onderwerpen aantreffen. Voor verdergaande studie zijn literatuurverwijzingen en verwijzingen naar internetpagina's opgenomen.

De begrippen zijn ingedeeld in zeven hoofdgroepen:

- 1 Onderwijsorganisatie. Hoe is het onderwijs georganiseerd? Welke invloed heeft de financiering? Hoe leren organisaties, dus ook onderwijsorganisaties en waarom moet dat?
- 2 Onderwijsontwerp. Wat is er nodig om goed onderwijs te ontwerpen? Vanuit welke achtergronden wordt er ontworpen?
- 3 Didactiek. Welke keuzes zijn er te maken? Welke middelen en technieken passen bij welk doel? Passen de persoonlijke ideeën van de docent bij een stroming in het onderwijs? Welke keuzes zijn er als opvoeder te maken?
- 4 Leren. Welke manieren van leren zijn er? Wat draagt de psychologie bij? Hoe werken de hersenen? Hoe ontwikkelen mensen zich? Waardoor worden mensen gemotiveerd?
- 5 Begeleiding. Welke leersituatie is optimaal? Welke begeleidingsmogelijkheden zijn er en wat bepaalt de keuze?
- 6 Beoordeling. Wat is goed? Hoe past de manier van beoordelen bij de doelen en de werkwijze?
- 7 Kwaliteitszorg. Hoe is de kwaliteitszorg geregeld? Welke effecten heeft dat op schoolorganisaties en uiteindelijk ook op lesgeven en professionaliseren?

250 Begrippen van het onderwijs is een beknopt en toegankelijk naslagwerk voor studenten met een op het onderwijs gerichte component in hun studie. Het boek is ook uitstekend bruikbaar voor iedereen die beslissingen neemt in, over en voor het onderwijs.

Bij dit boek is een website beschikbaar: www.begrippenvanhetonderwijs.noordhoff.nl. Op deze site zijn verschillende testen, aanvullende informatie en links naar interessante bronnen te vinden.

Wij willen Jarig, Miriam en Ritie bedanken voor hun constructieve commentaren. Ook zijn we Ageeth erkentelijk voor haar niet-aflatende optimisme, doorzettingsvermogen en vertrouwen in ons. In de persoonlijke sfeer bedanken we onze partners zonder wie wij nooit de tijd hadden kunnen vinden om dit boek te schrijven!

Wij hopen dat iedereen dit boek met plezier zal gebruiken bij studie en in het werk.

Bilthoven, voorjaar 2011

Hans van der Rijst (hans.vdrijst@pioo.nl)

Jeff Kok (jeff.kok@pioo.nl)

Inhoud

	Woord vooraf	5
	Hoe gebruik ik 250 begrippen van het onderwijs?	13
	Onderwijsorganisatie	15
1	Besluitvorming in groepen	16
2	Contingentietheorieën	17
3	Educational governance	18
4	Internal branding	19
5	Kenniseconomie	20
6	Kennismanagement	21
7	Leerrechten	22
8	Leiderschap	23
9	Leiderschapsrollen van Quinn	24
10	Leiderschapsstijlen	26
11	Lerende organisatie	28
12	Marketinginstrumenten voor het onderwijs	29
13	Nederlands onderwijsstelsel – doorstroming	30
14	Organisatorische vaardigheden	32
15	Overheidsbeleid – profielkeuze	34
16	Schoolculturen	36
17	Schoolcultuur – verbindende	38
18	Sociocratische organisatiemethode	39
19	Sociotechniek	40
20	Sociotechnisch herontwerpproces	42
21	Teamrollen van Belbin	43
22	Team teaching – soorten	44
23	Teamwork – voorwaarden	46
24	Werkklimaat in het voortgezet onderwijs	48
25	Zelfsturende teams	50
	Onderwijsontwerp	51
26	4C / ID-model	52
27	4C / ID-model – tienstappenplan	53
28	Adaptief onderwijs	54
29	Behaviorisme	55
30	Blended learning	56
31	Case based learning	57
32	Casusontwerp	58
33	Cognitivismen	59
34	Competentiegericht leren	60
35	Competentiepiramide van Miller	61
36	Concept-contextbenadering	63
37	Connectivisme	65
38	Constructivisme	67

- 39 Didactische analyse – model 68
- 40 Duaal leren 70
- 41 Educational technology 71
- 42 Elektronische leeromgeving 72
- 43 Ervaringsgericht onderwijs 73
- 44 Geprogrammeerde instructie 75
- 45 Inclusief onderwijs 77
- 46 Instructiesysteem – ontwerp volgens Gagné en Briggs 78
- 47 Instructional design 80
- 48 Instructional technology 81
- 49 Leerlijn 82
- 50 Leerlijnen – doorlopende 83
- 51 Leeromgevingen 84
- 52 Lesontwerp 85
- 53 Lesplan 86
- 54 Metacognitivism 88
- 55 Montessori-methode 90
- 56 Multimedia 92
- 57 Onderwijsontwerp 93
- 58 Onderwijsstrategie 94
- 59 Ontwikkelen onderwijs 95
- 60 Ontwikkelingsgericht onderwijs 96
- 61 Organisatie van kennis volgens Gagné 97
- 62 Portfolio – schrijven 99
- 63 Portfolio – soorten 101
- 64 Probleemgestuurd onderwijs 103
- 65 Projectonderwijs 105
- 66 SMART doelen 106
- 67 Sociale vaardigheden 107
- 68 Studielast 108
- 69 Taxonomieën 109
- 70 Taxonomieën van Bloom 111
- 71 Taxonomie van Romiszowski 113
- 72 Vormen van onderwijs 115
- 73 Vraaggestuurd onderwijs 116

- Didactiek 119**
- 74 Activerende didactiek 120
- 75 Activerend leren 121
- 76 Antipedagogiek 122
- 77 Applets en movies 123
- 78 Concept maps 124
- 79 Creatief problemen oplossen 126
- 80 Diagnostic teaching 127
- 81 Didactische aanpak – rendement 128
- 82 Differentiatie 130
- 83 Digitale didactiek 131
- 84 E-learning 133
- 85 Elektronische leeromgeving – didactisch gebruik 134
- 86 Elementaire samenwerkingsstructuren 136
- 87 Empirisch-analytische pedagogiek 137

- 88 Geesteswetenschappelijke pedagogiek 139
- 89 Geheugentraining 140
- 90 Gestructureerd problemen oplossen 142
- 91 Groepsdynamica 143
- 92 Groepswerk 144
- 93 Herinneringskrommes 145
- 94 Heuristische onderwijsvorm 147
- 95 Hoorcollege 148
- 96 Interactief whiteboard 149
- 97 Interculturele pedagogiek 150
- 98 Klassengesprek 151
- 99 Klassenmanagement 152
- 100 Kritisch-emancipatorische pedagogiek 154
- 101 Leercyclus 155
- 102 Leergemeenschap 156
- 103 Leerstijlen volgens Vermunt 157
- 104 Leerstijlen volgens Vermunt – de componenten 159
- 105 Onderwijsleergesprek 160
- 106 Onderwijsstijlen volgens Grasha 161
- 107 Opvoedingsdiagnostiek 163
- 108 Participatieonderwijs 164
- 109 Pedagogisch-didactisch klimaat 165
- 110 Postmodernistische pedagogiek 166
- 111 Pragmatisme 167
- 112 Probleemgestuurd onderwijs – de zevensprong 168
- 113 Problemen oplossen – heuristische methode 169
- 114 Problemen oplossen – redeneren 170
- 115 Problemen oplossen – verschillen tussen student en expert 172
- 116 Samenwerkend leren 174
- 117 Sociale cognitie 175
- 118 Sociogram van een klas 176
- 119 Sociometrie 178
- 120 Socratische dialoog / gesprek 179
- 121 Team teaching 180
- 122 Werkcollege 181
- 123 Werkvormen 182

Leren 183

- 124 Actief leren 184
- 125 Cognitieve handelingsstructuur 186
- 126 Dimensies van leren volgens Marzano 187
- 127 Emotionele intelligentie 188
- 128 Evidence based teaching 189
- 129 Fasen van ontwikkeling volgens Piaget 190
- 130 Gagné's veronderstelling 192
- 131 Geconditioneerde reflexen 193
- 132 Gestaltpsychologie 194
- 133 Hersenen in beeld 196
- 134 Hersenfeiten 197
- 135 Hersengebieden en hun functie 199
- 136 Hersengolven 201

137	Hersennetwerk en herhalen	203
138	Impliciet leren	204
139	Incidenteel leren	205
140	Intelligentiemodel van Guilford	206
141	Interferentie	208
142	Intrinsieke motivatie	209
143	IQ	211
144	Klontering	213
145	Leerpiramide van Bales	214
146	Leerstijlen volgens Kolb	215
147	Leerstrategieën	217
148	Leertips	218
149	Leren in organisaties	219
150	Leren 1	221
151	Leren 2	222
152	Meervoudige intelligenties	223
153	Metacognitief leren	224
154	Mindmaps	225
155	Motivatie	226
156	Motivatiebronnen	228
157	Natuurlijk leren	230
158	Netwerkleren	231
159	Nieuwe leren	232
160	Onthouden en herinneren	234
161	Overlearning	235
162	Rogeriaanse psychologie	237
163	Spelend leren	238
164	Systeeminbedding en transfer	240
165	Systeemscheiding	241
166	Theory of mind	242
167	Vormen van denken	243
168	Zelfstudie	245
169	Zelfverwerkelijking volgens Maslow	247
170	Zone van naaste ontwikkeling	249
	Begeleiding	251
171	ADHD	252
172	Balint-methode	253
173	Communicatie	254
174	Dyscalculie	256
175	Dyslexie	258
176	Dyspraxie	259
177	Faalangst	260
178	Feedback	261
179	Gesprekstechnieken	262
180	Groepsontwikkeling	263
181	Groepsontwikkeling – modellen	265
182	Hoogbegaafdheid	267
183	Interventies	268
184	Intervisie	270
185	Leercontract	272

- 186 Leerlingvolgsysteem 273
- 187 Persoonlijk ontwikkelingsplan 275
- 188 Psychologie van de puber 277
- 189 Reflecting team-intervisiemodel 278
- 190 Reinforcement 280
- 191 Scriptie 281
- 192 Slechtnieuwsgesprek 282
- 193 Stage 284
- 194 Studentbegeleiding 286
- 195 Studievolsysteem 288
- 196 Sturing bij projectopdrachten 289
- 197 Supervisie 291
- 198 Veilige leeromgeving – bedreigingen 292
- 199 Wat-is-er-aan-de-handgesprek 293

Beoordeling 295

- 200 360 graden feedback 296
- 201 Assessment – vormen 297
- 202 Beoordelen van groepswork 298
- 203 Beoordelen van processen 300
- 204 Cesuurbepaling 301
- 205 Cijfer geven 303
- 206 Computertoetsafname 305
- 207 Evaluatie 306
- 208 Formatieve toets 307
- 209 Geslotenvragetoets 308
- 210 Meetschalen 309
- 211 Mondelinge toets 310
- 212 Multiplechoicetoets 311
- 213 Openboektentamen 312
- 214 Openvragetoets 314
- 215 Overall-toets 316
- 216 Psychometrische analyse 317
- 217 Reflectiecyclus van Korthagen 318
- 218 Roos van Leary 320
- 219 Rubric 322
- 220 Schriftelijke werkstukken – beoordeling 323
- 221 Summatieve toets 324
- 222 SWOT-analyse 325
- 223 Toetsanalyse – meetschalen 326
- 224 Toetsen 327
- 225 Toetsen – kwaliteitscriteria 328
- 226 Toetsinstructie 330
- 227 Vraagconstructie 331
- 228 Zelfevaluatie 333

Kwaliteitszorg 335

- 229 Accreditering en visitatie 336
- 230 Actieonderzoek 337
- 231 Competenties in het hbo 338
- 232 Competenties van de lerarenopleiding 339

233	Dublin-descriptoren	340
234	Eindtermen	342
235	Hawthorne- en verwante effecten	343
236	Kengetallen	344
237	Kerdoelen	345
238	Keuzegids Hoger Onderwijs	346
239	Kwaliteitskeurmerk scholen – het Utrechts Model	347
240	Kwaliteitsmonitor schoolexamens	349
241	Kwaliteitszorg	351
242	Kwaliteitszorg – trends	352
243	Kwaliteitszorgstelsels voor onderzoek	353
244	Kwaliteitszorgsysteem	354
245	Kwaliteit van het onderwijs	355
246	Nationale Studentenenquête	357
247	Onderwijsfinanciering	358
248	Onderwijsrendement	360
249	Passend onderwijs	361
250	Zelfevaluatie – instrumenten	362

Geraadpleegde literatuur en websites 364

Index naar competentie (lerarenopleiding) 369

Personenregister 376

Trefwoordenregister 377

Hoe gebruik ik 250 Begrippen van het onderwijs?

Structuur

De zeven hoofdgroepen onderwijsorganisatie, onderwijsontwerp, didactiek, leren, begeleiding, beoordeling en kwaliteitszorg geven een globale structuur aan het boek. Binnen de rubrieken zijn de begrippen alfabetisch opgenomen. Elk begrip geeft verwijzingen naar verwante begrippen.

De structuur waarin de begrippen zijn beschreven, is voor elk begrip dezelfde en bestaat uit de volgende onderdelen:

- naam van het begrip;
- aanverwante begrippen;
- omschrijving;
- toelichting;
- toepassing;
- aanbevolen literatuur.

• *Naam van het begrip*

De naam van het begrip kan in het Engels zijn gegeven. In ons taalgebied worden namelijk niet alle onderwijsbegrippen in een vertaalde versie gebruikt.

• *Aanverwante begrippen*

Aanverwante begrippen zijn verwant aan het begrip dat wordt uitgelegd. Een verwant begrip is ook één van de 250 uitgelegde begrippen. Het aantal genoemde verwante begrippen is beperkt; er is een selectie gemaakt zonder te proberen om uitputtend te zijn.

• *Omschrijving*

Bij de omschrijving vindt u een definitie of korte omschrijving van het begrip. Het begrip wordt zo eenvoudig mogelijk beschreven.

• *Toelichting*

Bij de toelichting wordt het begrip kort en eenvoudig uitgelegd. We hebben gebruikgemaakt van literatuur, eigen kennis en internetbronnen.

• *Toepassing*

Bij elk begrip is een praktische toepassing, een anekdote of een opmerkelijk feit gegeven.

• *Aanbevolen literatuur*

In de aanbevolen literatuur wordt verwezen naar verdiepende literatuur. Daar zijn ook links naar interessante websites opgenomen; het hoofdadres van de website is opgenomen met een bijbehorende zoekterm om het document of de precieze plek op de site te vinden. Op de site van Noordhoff Uitgevers zijn de complete links te vinden.

Indexen

Er is een index om begrippen te bundelen naar competenties van de lerarenopleiding. Ook is er een personenregister en een trefwoordenregister.

Onderwijs- organisatie

1

Besluitvorming in groepen

Aanverwante begrippen **Communicatie, groepsdynamica, Socratische organisatie, teamrollen van Belbin**

Omschrijving

Besluitvorming in groepen verloopt op herkenbare manieren. Het maakt niet uit of het een taakgerichte groep is of een groep met sociaal-emotionele binding. Een eenmaal door een groep genomen besluit is moeilijk ongedaan te maken.

Toelichting

Een groep die een doel wil bereiken, neemt voortdurend besluiten. De manier waarop besluiten worden genomen heeft grote invloed op relaties binnen de groep en is dus een belangrijk onderwerp bij het samenstellen van groepen en bij de feedback op het procesgedeelte van groepswork. Besluitvormingsprocessen kunnen een groep volledig opblazen. In die gevallen is vaak sprake van een 'plop': het negeren van een groepslid, het negeren van een voorstel. Een andere valkuil is 'topic jumping': het nemen van een beslissing wordt verhinderd door over te gaan op een nieuw onderwerp. De vervolgbesluiten hebben weinig te maken met het gewraakte onderwerp. We beschrijven de manieren waarop in de praktijk besluiten in groepen genomen worden, gebaseerd op de theorie van Antons.

- Dictatoriaal: Iemand eigent zich het recht toe om namens de groep te besluiten.
- Duovorming: Verrassingsaanval door een duo. Machtsblok bestrijden of voorstel beoordelen?
- Kliëkvorming: Voorkoken van besluiten door een groepje. Geeft vertrouwensverlies.
- Meerderheid: Democratisch principe. Gevaar: steeds dezelfde minderheid.
- Druk uitoefenen: Andere opvattingen uitsluiten: 'Hier kan niemand tegen zijn.'
- Unaniem: Handopsteken. Een groep blijft innerlijk ontevreden.
- Consensus: Draagvlak creëren. Vraagt professioneel omgaan met bezwaren.
- Consent (toevoeging auteurs): Besluit is genomen als er geen overwegende bezwaren zijn.

Toepassing

Besluitvorming in groepen is voor het onderwijs een goed onderwerp voor metacognitie (bewust worden van gedrag). Er is niet één goede manier van beslissen. De omstandigheden en doelen zijn medebepalend.

Aanbevolen literatuur

- Ebbens, S. & Ettekoen, S. (2005). *Samenwerkend leren. Praktijkboek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Remmerswaal, J. (2008). *Handboek groepsdynamica: Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*. Soest: Nelissen.